

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

SECTIO POLITICO-JURIDICA

TOM. I. FASC. 2.

**AZ 1945—46-OS MAGYAR INFLÁCIÓ
ELMÉLETI KÉRDÉSEI
10 ÉVI
TUDOMÁNYOS FEJLŐDÉS TÁVLATÁBAN**

ÍRTA:

**HORVÁTH RÓBERT
EGYETEMI TANÁR**

SZEGED, 1955.

A felszabadulás 10. évfordulójára tartott előadások III.

Szerkeszti a Tudományos Bizottság:
**ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, BÓNIS GYÖRGY, BUZA LÁSZLÓ,
KOVÁCS ISTVÁN, SCHULTHEISZ EMIL**

Fetelés kiadó: Schultheisz Emil
Megjelent 500 példányban, 1955. november 15-én 1,5 (A/5) ív terjedelemben,
az MNOSZ 5601—54 szabvány szerint.

I. Ahogy legutóbb a MDP III. kongresszusán a Központi Vezetőség Beszámolója leszögezte, népünk ezeréves történetében nem volt még olyan mélyreható gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális átalakulás, mint az elmúlt egyetlen évtized alatt. Erre az évtizedre visszatekintve, gazdasági téren ezelőtt 10 évvel a földreform és az újjáépítés megindulása mellett az infláció és az azt követő stabilizáció voltak a legjelentősebb események. Ezek elméleti feldolgozása a közgazdasági és pénzügyi tudomány szempontjából az elmúlt évtized egyik legfontosabb feladata volt, de a napi feladatok megoldása mellett meglehetősen háttérbe szorult. Összefüggött ez talán azzal is, hogy ennek a feladatnak a megoldásához e korszak végefelé kapott csak a közgazdaságtudomány hatalmas segítséget J. V. Sztálin életének utolsó, közgazdasági vonatkozású munkájában.

»A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. mű kifejtette és továbbfejlesztette a marxizmus—leninizmus álláspontját a tudomány törvényeiről és ezzel egyben lehetőséget nyújtott arra is, hogy egyes konkrét közgazdasági kérdések tudományos feldolgozásához a közgazdaságtani és pénzügytani tudomány e műben foglalt alapvető elméleti tételekre támaszkodva fogjon hozzá.

A tudományos törvények olyan felfogása, mely a gazdasági törvényeknek objektív jelleget tulajdonít, — vagyis olyat, amely az emberek akaratától független és amelyet az emberek nem változtathatnak és nem szüntethetnek meg, legfeljebb gazdasági politikájukkal alkalmazkodhatnak hozzájuk és ily módon felhasználhatják őket a gazdasági haladás érdekében, — teljesen új színben tünteti fel a pénzforgalom törvényének érvényesülését az 1945—46-os magyar infláció során is.

A pénzforgalom objektív gazdasági törvényeinek kutatását fontossá teszi az a körülmény is, hogy abban a gyér nyugati szakirodalomban, mely e kérdéssel a polgári gazdaságtan talaján állva foglalkozik, olyan nézetek is felmerültek, melyek a gazdasági, illetve a pénzforgalmi törvények kérdését a magyar inflációval kapcsolatban sem tisztázták.

Ezek között a megnyilatkozások között említjük elsősorban Bertrand Nogaro francia professzor 1948-ban megjelent tanulmányát. Nogaro a magyar infláció legfontosabb elméleti kérdéseinek taglalása során a pénzforgalom törvényének kérdésével egyáltalán nem foglalkozott, bár ezzel kapcsolatban azt az alapvető ténymegállapítást tette, hogy a magyar infláció során a pénzforgalom ún. Gresham-féle törvénye nem érvényesült.¹

1. B. Nogaro: Hungary's recent monetary crisis and its theoretical meaning, The American Economic Review, Number 4, 1948., 541. l.

Az ilyen kérdésfelvetés, mely a magyar inflációval kapcsolatban nem vizsgálja meg annak keletkezési okait, — vagyis Magyarország gazdasági, pénzügyi és politikai helyzetének alakulását a II. világháború után —, az egész kérdést kiszakítja azokból a társadalomgazdasági összefüggésekből, amelyek feltárása nélkül a pénzforgalom törvénye — Nagy Tamás szavaival élve — függetlenül az adott termelési módtól és az utóbbinak sajátos gazdasági törvényeitől.² Ez a metafizikus álláspont megfelel a polgári közgazdaságtan »tisza közgazdaságtani« (économie pure) felfogásának, amely egyben lehetővé teszi annak az illúzióknak a kialakítását is, mintha a gazdaságtársadalmi rendszertől független, »örökérvényű« törvényei is léteznének az emberi gazdálkodásnak. A valóságban természetesen a mai polgári politikai gazdaságtan ezeket az örökérvényű törvényeket a kapitalista társadalom gazdasági törvényeivel azonosítja és ezzel álláspontja egyben menthetetlenül apologetikussá is válik. Ebben rejlenek elsősorban a Nogaro dolgozatában kifejtett nézetek polgári gazdaságtani szemléletből folyó korlátozottságai is. Ezek megnyilvánulnak egyrészt abban, hogy a Gresham-féle törvény problémáját Nogaro is metafizikusan veti fel, másrészt abban, hogy a magyar infláció fő problémáját az indexválnak pénzügyi természetű kérdéseiben keresi és találja meg.

Ezzel a két elméleti kérdéssel kapcsolatban kívánom az alábbiakban Nogaro álláspontját kritikailag taglalni és ezzel kapcsolatban saját álláspontomat is megvilágítani. Dolgozatom befejező részében e felvetett kérdésekben elfoglalt álláspontom konzekvenciáit kísérem meg levonni az inflációelmélet szempontjából.

II. Ami az első kérdést, a Gresham-féle törvény érvényesülésének kérdését illeti, e törvényre vonatkozólag feltétlenül szükséges néhány alapvető kérdést tisztázni.

A. Gresham-féle törvény lényegében a pénzforgalom törvényének azt a részösszefüggését fejezi ki, hogy amennyiben két nem egyenlő értékű fémpénz van párhuzamosan, azaz egyidejűleg ugyanabban a közgazdasági rendszerben forgalomban, úgy — ahogy Kozlov precizirozza — a viszonylag rosszabb pénz kiszorítja az ebből a szempontból jobb, azaz értékesebb fémpénzt a forgalomból.³ Ez a pénzforgalmi törvény a kapitalista pénzforgalom történeti kialakulásában annak az »utolsóelőtti« stádiumnak felel meg, amidőn a több különféle, értékmérőként funkcionáló pénz közül már csupán kettőre olvadt le ezek száma — mégpedig egy arany és egy ezüst pénzre. Ez a stádium átmenetet jelent tehát az arany, mint egyetlen értékmérő, azaz egyetlen fémpénz egyeduralkodóvá válására, ahogy ezt Marx és Engels előreláttak.⁴

Ez a helyzet nagyjából a XVII.—XIX. század folyamán következett be, előbb Angliában, majd az ún. latin érmeunió államaiban, vagyis Franciaországban, Belgiumban és Luxemburgban és főleg ennek a fejlődésnek vizsgálata során jutott el odáig a polgári közgazdaságtan, hogy ezzel a kérelem tudományosan is foglalkozzék. Ekkor, a múlt század 70-es éveiben nevezte el MacLeod skót professzor ezt a törvényt Gresham-féle törvénynek azon a téves alapon,

2. Nagy T.: A politikai gazdaságtan tárgya és módszere, Szikra, 1953., 48. és köv. l.

3. G. A. Kozlov: A pénz és a pénzforgalom elmélete, Bp. 1951: 86. l.

4. Marx K.: A tőke, I. köt., 2. kiad., Szikra, 1949. 154. l. és 108. jz.

hogy ezt az összefüggést már Gresham is észlelte a XVI. században.⁵ Kétségtelen, hogy már a feudális korszakban is, illetve a kapitalista pénzforgalom csirájának kialakulásával számos területen forogtak párhuzamosan különféle fémpénzek, közte igen távoleső idegen államok fémpénzei is. Ezek párhuzamos forgalma során, — főleg a feudális korban még az adózást helyettesítő fejedelmi pénzrontás (*lucrum camerae*) következtében —, gyakran érvényesült az a törvényszerűség, hogy a viszonylag rosszabb fémtartalmú pénz kiszorította a jobbat nemcsak a forgalomból, hanem az országból is. A tezaurált jobb pénz azután átöntve a pénzverési felségjoggal rendelkező hűbérurak új pénzeként jelent meg addicionális vásárlóerő forrásaként. Ezt a jelenséget Oresmius már a XIV. század közepén igen szakszerűen leírta és közgazdasági szempontból is helyesen kommentálta.⁶ Ugyanezt észlelte Kopernikus a XVI. század első évtizedeiben a különféle német és lengyel eredetű párhuzamosan forgó fémpénzekkel kapcsolatban.⁷

A legújabb kutatások azonban kétséget kizáró módon megállapították, hogy Lord Gresham, I. Erzsébet angol királynő pénzügyi szakértője, ezzel a problémával sohasem foglalkozott. Gresham elsősorban a valutaárfolyamok kialakulásának gyakorlati és elméleti törvényszerűségeit kutatta, hogy megtalálja azokat a módszereket, amelyek segítségével ezt az árfolyamot a kialakulófélben levő nemzeti monarchiák érdekében befolyásolni lehet. Ebben a gondolatkörben mozogva vetette fel annak a valutakiegyenlítő alapnak tervét, amely csak 400 évvel később valósult meg és amelynek felvetését ma Gresham legnagyobb érdemének, felfedezésének tulajdonítják napjainkban.⁸ A párhuzamosan, ugyanazon a közgazdasági rendszeren belül forgó fémpénzek kérdésével azonban Gresham nem foglalkozott.

A pénzforgalom monometallikus szakaszának kialakulásával, — mely az imperializmus korszakára esik —, azonban már a hitelpénz kifejlődése is olyan nagy utat futott meg, hogy egyre inkább a bankjegyrendszerek, majd a kapitalizmus általános válságnak első szakaszával fokozatosan a lecsökkentett fedezetű, beválthatatlan bankjegyrendszerek, és a papírpénzrendszerek váltak egyre inkább uralkodóvá a kapitalista országokban. Ezzel gyakorlatilag a Gresham-féle törvény érvényesülésének problémája is lekerült a napirendről mindaddig, amíg azt Nogaró a II. világháború utáni magyar pengővel és a vele párhuzamosan kifejlődött adópengőkonstrukcióval kapcsolatban fel nem vetette.

A vázolt történeti fejlődésből fontos elméleti konzekvenciákat kell a pénzforgalom törvényszerűségeinek megváltozására nézve levonni. Mert bár a bankjegy és papírpénzforgalom törvényszerűségei természetesen az imperializmusban is a fémpénzforgalom törvényszerűségein alapulnak, világos, hogy egy olyan

5. Lásd erre nézve R. de Roover: *Gresham on foreign exchange, An essay of early English Mercantilism with the text of Sir Thomas Gresham's memorandum for the understanding of the Exchange*, Cambridge, 1949., 91. és köv. l.

6. H. Laurent: *La loi de Gresham au Moyen Age, Essay sur la circulation monétaire entre le Flandre et le Brabant à la fin du XIVe siècle*, Bruxelles, 1933., 85. és köv. l., — ahol az Oresmius-féle »*Traité des Monnaies*« és a Gresham-féle törvény felmerülésének kérdése exponálva van.

7. St. Hoszowski: *Kopernik jako ekonomista*, *Zycie Gospodarcze*, 1953., 23. sz., 951. és köv. l.

8. Roover, id. m., 225. és köv. l.

inflálódott papírpénz vonatkozásában mint a pengő, — mely a klasszikus infláció szabályainak megfelelően az államháztartás hiányainak fedezésére került forgalomba —, e törvények módosulás nélküli érvényesüléséről szó sem lehet. Ugyanez áll az indexvalutaként bevezetett adópengővel kapcsolatban, amely eleinte e jellegénél fogva nem is volt valóságos pénz, hanem csupán számolási pénz, — mutatószám, amely a pengő elértáktelenedését annak egy meghatározott időpontbani értékében mint egységben fejezte ki. Az adópengő természetesen mindaddig nem lehetett párhuzamos valuta, ameddig csupán erre a szerepre szorítkozott. Miután eleinte ez volt a helyzet, ebben a fejlődési szakaszban a Gresham-féle törvényhez hasonló törvényszerűség érvényesüléséről sem lehetett szó. Amidőn azonban a fejlődés második szakaszában egyenesen fedezetlen adópengőjegyek nyomtatására és államháztartási célokra való forgalombahozatalára került sor, majd ezeket csakhamar törvényes fizetési eszközzé nyilvánították, az adópengő párhuzamos valutává, inflálódó papírpénzzé vált és ez a fejlődés utat nyitott a két párhuzamosan forgalomban levő papírpénz forgalmi törvényének érvényesülése felé.

Nogaro egyik fő érdemének kell tekinteni azt, hogy az adópengő e két fejlődési szakaszt tisztán technikai elemzései alapján is világosan felismerte, és hogy az indexvalutakonstrukció szinte összes lényeges technikai elemeit feltárta, ha ezeket nem is volt képes egy inflációban működő indexvaluta teljes elméleti megvilágítására felhasználni, és belőle a párhuzamos papírpénzforgalom törvényének a Gresham-féle törvényhez hasonló, de ellentétes előjelű megoldásához sem volt képes eljutni.

Az a kérdés ugyanis, hogy az inflálódott és párhuzamosan forgalomban levő két papírv valuta közül melyik szorítja ki a másikat a forgalomból, nem oldható meg a pénz Marx által először tökéletesen kidolgozott funkcionális elméletének segítségülhívása nélkül. Bár Nogaro az adópengőkonstrukció elemeit a pénz funkcióival kapcsolatban is megvizsgálta, nem jutott el mégsem odáig, hogy a kettős papírpénzforgalom törvényszerűségének kulcsa a funkcionális elmélet további és még következetesebb alkalmazásában rejlik.

A pénz alapvető funkciói, mint ismeretes, az értékmérő és forgalmi eszközi funkció, melyekhez a pénz kifejlődése folyamán fokozatosan a kincsképző eszközi és a legvégső stádiumban a hitelpénzeszközi funkció járultak. A pénz ötödik, ún. világpénz funkciójától ebben az összefüggésben most eltekinthetünk. Már a pénz forgalmi eszközi funkciójából folyik az a tulajdonság, hogy a fém pénzjegyekkel mint saját képviselőivel helyettesíthető és ezt a hitelezési viszonyoknak a forgalmi viszonyok közé való iktatása, vagyis a kapitalista hitelrendszer csak még jobban elősegítette. A bankjegy mint hitelpénz ellátta az arany pénz képviselőjében a forgalmi eszközi és fizetőeszközi funkciót, képviselte az arany pénz által mért értéket és beválthatósága folytán a kincsképző eszközi funkciót is el tudta látni, azaz értékek megőrzésére is tartósan képes volt. A csökkent értékű, azaz részben beválthatatlan, vagy a teljesen beválthatatlan bankjegyforgalom, illetve papírpénzforgalom esetén ez az összefüggés annyiban bonyolódik, hogy ilyenkor az értékmegőrző funkció ellátása a belső közgazdasági rendszer jó áruellátásának válik függvényévé, továbbá annak, hogy a kibocsátott bankjegymennyiség nem haladja-e meg azt az arányt, amely a képviselt fém pénzforgalom, illetve a hitelezési viszonyokat is figyelembe vevő marxi pénzforgalmi törvény alapján még indokoltnak tekinthető. Amennyiben ugyanis a beválthatatlan bankjegy- vagy papírpénz-

forgalom ezt az arányt túlhaladja, úgy az értékmérő funkció ellátásában már zavarok mutatkoznak, ami áremelkedésekben jut kifejezésre és ezzel párhuzamosan természetesen az értékmegőrzés is fokozatosan lehetetlenné válik.

A magyar infláció alatt a pengő már tipikusan abba a helyzetbe került, hogy úgy az értékmérő, mint a fizetőeszközi funkciót egyre kevésbé volt képes ellátni s a hitelélet egyre fokozódó megbénulása folytán nemcsak a normális gazdasági élet megindulása, de az újjáépítés is egyre jobban akadozott. A pénz funkcióinak ez a tökéletlen ellátása a papírpengő részéről természetesen az egész gazdasági rekonstrukció első lépését jelentő normális államháztartás kialakításánál jelentkezett a legkorábban. Így merült fel az a gondolat, hogy legalábbis az államháztartás bevételeit valamilyen formában valorizálni kellene, még akkor is, ha ez az adófizetőket az infláció okozta nehézségeken túlmenő átmeneti nehézségek elé állítja. Az erre a célra létrehozott adópengő tehát arra szolgált, hogy az inflálódó papírpénz helyett az adófizetések vonatkozásában értékmegőrző funkciót lásson el olyanformán, hogy az 1946. január 2.-i papírpengő értékén valorizálja a pengő későbbi és egyre jobban zuhanó értékét.

A második stádium az adópengő fejlődésében tulajdonképpen azáltal állt elő, hogy ezt a valorizálási lehetőséget az újjáépítés érdekében a hitel fő forrását jelentő államhitelek vonalán egyre inkább a magángazdasági szektorra is kiterjesztették, sőt a takarékbetétképződés előmozdítása érdekében előbb ötnapi felmondással, később a felmondási idő teljes eltörlésével magánosok számára is felhasználható adópengő bankbetéteket hoztak létre. Ennek a kiterjesztésnek nagy jelentősége volt a spekuláció, az arany és dollár zúgforgalom csökkentése céljából is. Az adópengőben való hitelnyújtást az árak és bérek adópengőben való megállapítása követte, vagyis az értékmérő funkció képviselőnek kialakulása. Az adópengőjegyek nyomtatásával kialakult a forgalmi funkció, a törvényes fizetési eszközzé való nyilvánítással pedig a hitelpénz-funkció is. Bár még egyideig pszichológiai tényezők folytán a közgazdasági élet értékmegőrző funkciót is tulajdonított neki, világos, hogy a papírvalutává átalakult adópengő ezzel többé nem rendelkezett.

Az adópengő tehát addig, amíg indexvaluta volt, vagyis az első stádiumban, valorizált ugyan, de nem volt még valóságos papírpénz, csupán számoló-pénz. Amidőn viszont már valóságos papírpénzzé vált, nem rendelkezett értékmegőrző képességgel. Hogy az átmenet e két stádium között miként zajlott le, arra még a későbbiek során visszatérek.

A fentiek alapján kell elbírálni azt a kérdést, hogy a két párhuzamos papírvaluta, az inflálódott pengő és az inflálódott adópengő közül melyik volt a viszonylag csekélyebb és melyik volt a viszonylag nagyobb értékű pénz. Az adópengő »per definitionem« annyiiban feltétlenül értékesebb volt, hogy a papírpengő bizonyos számú többszörösét jelentette. Az inflációnak abban az utolsó stádiumában azonban, amelyben párhuzamos forgalom alakult ki, a különbség reálértékben számított elenyészően csekély volta miatt a kérdés ama másik oldala vált döntő jelentőségűvé, hogy az objektív okokból egyre rohanóbb papírpengő infláció olyan méreteket öltött, hogy a forgalmi eszközi funkció ellátása már a legnagyobb technikai nehézségekbe ütközött. Nem lehetett ui. az új papírpénzeket elég gyorsan nyomni és a billiókkal, trilliókkal, stb.-vel való számolást annyira egyszerűsíteni, hogy az a forgalom valamiféle ellátását egyáltalán még lehetővé tegye. Ezért szorult ki végeredményben a magyar

infláció utolsó hónapjában, 1946. júliusában a papírpengő »a papírpénz utolsó természetes menedékhelyéről«, a forgalmi eszközi funkcióból, — ahogy ezt Kozlov nevezte.⁹ — Az adópengőjegyek tehát jobbak voltak abból a döntő szempontból is, hogy a teljesen elértéktelenedő papírvaluta utolsó funkcióját, a forgalmi eszközi funkciót is még viszonylag jobban voltak képesek ellátni. Miután értékmegőrzésről már nem lehetett komolyan szó egyik valuta viszonylatában sem, a forgalmi funkció ellátása vált tehát a döntő kritériummá arra nézve, hogy melyik inflálódott papírvaluta a »jobb« pénz és az ilyen szempontból jobbnak minősülőnek kellett szükségszerűen kiszorítania a »rosszabbat« a forgalomból.

Ez nézetem szerint a Nogaro által felvetett objektív pénzforgalmi törvényszerűség megoldása két inflálódott papírvaluta párhuzamos forgalma esetén. Nogaro azon megállapítása tehát, hogy a magyar infláció során Gresham törvényével ellentétben a »jobb« pénz, az adópengő szorította ki a »rossz«-pénzt, a papírpengőt a forgalomból, mint ténymegállapítás, helyes, ez azonban az említett objektív összefüggések folytán szükségszerűen, törvényszerű következetességgel kellett hogy így legyen és sem véletlennek, sem kuriózumnak nem tekinthető.

Az alábbiakban most már csak egészen röviden utalok Nogaro fejtegetéseinek azon részére, amelyekben az adópengőkonstrukció egyes lényeges elemeit tárta fel, valamint azok hiányosságaira.

Nogaro utalt ugyanis azokra az összefüggésekre, hogy az első stádiumban az adópengő csak addig lehetett értékmegőrző, amíg az áremelkedést híven tükrözte vissza. Említ ezzel kapcsolatban bizonyos technikai tényezőket is, amelyek miatt nem teljesen ez volt a helyzet, mégsem vonja le ebből azt a konzekvenciát, hogy az adópengő inflációja tulajdonképpen már a második fejlődési stádium bekövetkezése előtt megkezdődött. Nogaro a valorizáció kiterjesztésének azon tényeire is kitér, amelyek egy további impulzust adtak ebben az irányban, mégis a szubjektív ár-, illetve pénzelmélet alapján magyarázza ezt a kérdést, midőn azt állítja, hogy bár az adópengőbetétek birtokosai biztosítva voltak pénzük vásárlóerejének stabilitása felől, — ami gondolatmenetem szerint ugyan csak egyre kisebb mértékben állt fenn —, mégis úgy vélekedett, hogy ez nem zárja ki azt a hipotézist, hogy valami okból a pénz tulajdonosai emelni igyekeztek termékeik vagy szolgáltatásaik árát. Csak ezzel a szubjektív gondolatmenettel jut el Nogaro az indexvaluta konstrukció második stádiumához, midőn odakonkludál, hogy e *hipotézis valóraválása esetén* az indexvaluta elértéktelenedésének be kell következnie.

III. A továbbiakban Nogaro professzor álláspontja után két szovjet tudományos megnyilatkozással, Atlasz szovjet professzor és Boldirjev idevágó megnyilatkozásaival kívánok foglalkozni. A magyar inflációval foglalkozó nyugati tudományos megnyilatkozások között ugyanis kétségtelenül Nogaro professzoré volt a legjelentősebb és így a francia statisztikai hivatal közgazdasági szolgálatának inkább leíró, mint elemző természetű, bár igen részletes és igen pontos ismertetését ebben a vonatkozásban most mellőzni kívánom.¹⁰

9. Kozlov, id. m., 205. l.

10. La conjoncture hongroise et le plan de stabilisation monétaire, Etude et conjoncture, Série. Economie Mondiale, N° 7.—8., (1946. dec.—1947. jan.), 85. és köv. l.

Mielőtt a két szovjet álláspont taglalására a magyar infláció kérdésében rátérnék, rá kell előbb mutatnom arra a döntő jelentőségű tényre, hogy mind Boldirjevnek az európai népi demokráciák pénzügyeivel foglalkozó munkája,¹¹ mind Atlasz professzornak a Szovjetunió és a népi demokráciák pénzügyeinek megszilárdulásáról írott műve¹² milyen példamutatóan magas elvi színvonalon kapcsolja össze a népi demokráciák gazdasági és politikai fejlődésének elvi kérdéseit a pénzügyi fejlődéssel. A pénzügyek vizsgálata egyik munkában sem öncél, hanem eszköz ahhoz, hogy megmutassa a pénzügyek szerepét a szocialista társadalom felépítésében a népi demokráciák viszonyai között, ahogy ezt Boldirjev külön is hangsúlyozza. Atlasz szóbanforgó műve a kérdés marxista—leninista társadalomtudományi felvetését még tovább szélesíti azáltal, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák egyre szilárduló pénzügyi fejlődését a gazdasági fejlődés kétféle világitványzatának nagy összefüggésében helyezi el, szembeállítva azt a tőkés pénzrendszerek dezorganizációjával és lassú inflációjával.

A szovjet közgazdászok magyar inflációt is érintő munkái tehát éles kontrasztot adnak Nogaro álláspontjával szemben, miután a társadalomgazdasági alapok és a társadalmi felépítmény szerepének dialektikus elemzésével világitják meg a magyar pénzügyek fejlődését.

A magyar infláció vizsgálatát mindkét szovjet szerző annak az előzményekre utaló kérdésnek a felvetésével kezdi meg, hogy a magyar infláció okainak, szükségszerűségének, vagy elkerülhetetlenségének kérdésében milyen álláspontot helyes elfoglalni.

A II. világháború utáni magyarországi infláció, éppen úgy, mint az infláció a többi népi demokratikus országokban, a II. világháború egyenes következménye volt — Boldirjev megállapítása szerint. A gazdasági összeomlás és az állami jövedelmi források elapadása — nézete szerint — egyenesen kényszerítette az ideiglenes magyar kormányt arra, hogy a papírpénz kibocsátást a háború befejezésével továbbra is igénybe vegye a népgazdaság helyreállításának finanszírozása céljából. Lényegében ugyancsak a háború örökségéből és a népgazdasági és pénzügyi rendszer teljes bomlásából vezeti le a magyar infláció szükségességét Atlasz professzor is.¹³

Ez a két állásfoglalás érdekes fényt vet arra az elméleti kérdésre, amelyet általánosságban Kozlov vetett fel pénzelméleti monográfiájában, rámutatva arra, hogy vannak olyan körülmények, amidőn az infláció bekövetkezése objektív szükségszerűség.¹⁴ Atlasz és Boldirjev tulajdonképpen konkretizálják ezt a kérdést a magyar viszonyokra.

Álláspontjukból ugyanis arra lehet következtetni, hogy a korábbi magyar valuta, a pengő inflációjának azon szakasza, amely a háború megindításával és a háború finanszírozásával volt kapcsolatos, semmi esetre sem volt objektíve szükségszerű abban az értelemben, mintha ez az infláció nem lett volna elkerülhető. Az inflációnak ez a korábbi szakasza amiatt következett be, hogy a magyar kapitalista uralkodó osztályok a fasiszta Németországgal való szövet-

11. B. G. Boldirjev: Pénzügyek az európai népi demokráciákban, Bp. 1952.

12. Z. V. Atlasz: A Szovjetunió és a népi demokratikus országok pénzrendszerének megszilárdulása. — Infláció a kapitalista országokban, Bp. 1953.

13. Boldirjev, id. m., 9., és 98. és köv. l., valamint Atlasz, id. m., 88. l.

14. Kozlov, id. m., 210. l.

ségben vállalták az 1938-ban elindított fegyverkezési program végrehajtását, majd később magának a háborúnak a finanszírozását. Ezzel szemben a pengő inflációjának a felszabadulás után lefolyt, ún. rohanó szakasza szükségszerűen folyt a háborús összeomlásból és az ennek következtében előállott helyzetből és éppen ezért objektíve elkerülhetetlen volt.

Az elkerülhetlenség azonban nem jelentheti természetesen a konkrétan lefolyt infláció mértékének a szentesítését. Boldirjev megállapítja, hogy ez az infláció elsősorban azon keresztül nehezítette a népgazdaság helyreállítását és további fejlődését, hogy a fináncsőke és a vezetése alatt álló reakció azt haszon-szerzésre használta ki. Az erősen lecsökkent nemzeti jövedelem és nemzeti vagyon újraelosztása a tőkések javára az infláción keresztül tehát nemcsak döntő gazdasági, de egyben döntő politikai kérdéssé is tette a haladó erők harcát az infláció megállítása és a stabilizáció érdekében.

Ezzel elérkeztünk a két szovjet tudós által képviselt azon legfontosabb kérdéshez, hogy az infláció elméleti kérdései sem oldhatók meg önmagukban, hanem csupán a stabilizáció kérdésével való legszorosabb összefüggésükben.

Boldirjev következetesen viszi ezt a felismerést keresztül abban az irányban is, hogy az 1945. decemberi bankjegydézmát és az adópengőkonstrukciót is egyértelműen mint az infláció lassítását s ezen keresztül a valuta stabilizálásának előkészítését célzó rendszabályt értékeli. Lényegileg ugyanezt az álláspontot foglalja el Atlasz is az adópengőkonstrukció értékelésében — bár nem annyira kifejezetten. Mindketten egyetértenek azonban abban a további gondolatban is, hogy a stabilizáció előkészítésének elméleti feltételei között döntő különbséget kell vonni a szűkebb értelemben vett pénzrendszer stabilizációjával kapcsolatos feltételek és rendszabályok, valamint a tágabb értelemben vett pénzügyi rendszer stabilizálásával összefüggő feltételek és rendszabályok között is.¹⁶ Ez utóbbiak főleg a közgazdasági rendszer zavartalan működésének függvényei.

A pénz és a pénzrendszer stabilizációja Kozlov megállapítása szerint annyit jelent,¹⁷ hogy a valuta értéke szilárd és nem csökken állandóan, mint infláció idején. Ez a szilárdság természetesen nem jelentheti azt, hogy a pénz értéke egyáltalán nincsen változásoknak alávetve, miután még a szabadon beváltható aranyvaluta rendszerekben is változik a pénz értéke az aranykitermelő munka termelékenységének változásai következtében. A szilárdság az aranyvaluta vonatkozásában is csak annyit jelent, hogy a valuta értéke csak az aranyérték változásokhoz igazodó árszínvonalon keresztül szabályozza a társadalmilag szükséges munka elosztását. Beválthatatlan bankjegy vagy papírpénz esetén viszont a valuta stabilitása alatt azt kell érteni, hogy a forgalomban levő pénzjelek mennyisége megfelel a forgalom szükségletének, vagyis csak az áruoldalról eredő tényező következtében változik, — a pénz külső értékének vonatkozásában pedig azt, hogy a váltóárfolyam a külföldi valutához képest stabil. A pénz- és hitelrendszer stabilizációja, azaz a papírpénzkibocsátás megszüntetése, — akár költségvetési, akár bankoldalról folyják is az, — valamint a külső valutatartalékként szükséges aranytartalék létesítése mint a szűkebb értelemben vett pénzrendszer stabilizációja, — a valuta stabilizálásához nem

15. Boldirjev, id. m. 99. és 12. l.

16. Boldirjev, id. m. 100. l. és Atlasz, id. m. 88. l.

17. Kozlov, id. m. 211. és köv. l.

ellegendő. Megvannak annak a maga nélkülözhetetlen közgazdasági előfeltételei is, mégpedig elsősorban a termelés és az áruforgalom fejlődése,

Ez utóbbiak nem kielégítő fejlődése miatt az 1945. decemberi bankjegydézsma és az adópengő bevezetése, valamint annak a bankbetétek valorizációjára való kiterjesztése a valuta stabilizálásának csak bizonyos előkészítő lépései gyanánt foghatók fel Boldirjev szerint. A tényleges stabilizáció közgazdasági előfeltételeinek biztosításában szerinte azoknak a legfontosabb forradalmi demokratikus reformoknak volt döntő jelentősége, amelyek a népgazdaság területén hatalmas átalakulásokat hoztak létre, elősegítve a termelés és az áruforgalom újbóli gyors megindítását és kiterjedését. Ezek között sorolja fel a földreformot, a szénbányák, a villamoserőművek államosítását és a nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételét, valamint azokat az egyéb rendszabályokat, amelyek az ipar és mezőgazdaság fejlődését biztosították. A tágabb értelemben vett pénz- és hitelrendszer stabilizációját az adórendszer Újjászervezése és a rendszeres költségvetési gazdálkodásra való áttérés támasztotta alá. Az Atlasz által felsorolt politikai, gazdasági és pénzügyi intézkedések azt mutatják, hogy lényegileg ugyanígy fogja fel ezt a kérdést.

Az a tény, hogy az említett két szovjet szerző elsősorban a magyar népi demokratikus pénzügyek vizsgálatánál is a közgazdasági fejlődés döntő és politikai fejlődéssel szorosan összefüggő kérdéseire építi fel a magyar pénzügyek vizsgálatát, nem jelenti természetesen azt, hogy egyes pénzügytechnikai problémák elméleti jelentőségével nem foglalkoznak. A legfontosabb ilyen probléma a magyar infláció során kétségkívül az adópengőkonstrukció létrehozásából adódik, miután hasonló konstrukcióra a többi népi demokratikus államban nem került sor. Ennek közelebbi természetét feltétlenül meg kellett vizsgálni a szovjet tudománynak is ahhoz, hogy fejlődésünknek ez a szakasza helyesen legyen értékelhető.

A fentebb elmondottakból már fény derült arra, hogy az adópengőkonstrukció szerepét az általános fejlődés szemszögéből a szovjet szerzők helyesen értékelték. Állást foglaltak azonban abban a további kérdésben is, hogy az adópengőkonstrukció pénzügytechnikai szempontból hogyan minősíthető. Mint Boldirjev, mint Atlasz helyesen ismerték fel az adópengő »indexvaluta«-természetét, midőn mindketten hangsúlyozzák, hogy az »különleges elszámolási pénzegység«, illetve »rögzített értékű elszámolási egység« volt, melynek árfolyamát az árindexnek megfelelően állapították meg. Világosan látják a szovjet szerzők az adópengőkonstrukció felhasználásának azt a fontos mozzanatát is, hogy nemcsak az adók kivetésére és befizetésére, de mint a hitelfolyósítások, mint a hitelviszafizetések valorizálására, valamint a bankbetétek valorizálására is felhasználták.

Azzal a további, kifejezetten elméleti kérdéssel azonban egyik szovjet szerző sem foglalkozott, miután nem is ez volt vizsgálódásának célja, hogy az indexvaluta működésének melyek lettek volna a pénzügytechnikai és közgazdasági előfeltételei. Atlasz e helyett egy olyan elméleti analógiára hivatkozik, amely — nézetem szerint — nem fedi teljesen a ténylegesen lefolyt fejlődést. Az adópengőnek indexvalutaként való azonosításával ugyanis nem fér össze az a párhuzam, amelyet Atlasz a Szovjetunió pénzforgalmának történetében előfordult kettős valutarendszer és a magyar adópengőkonstrukció között lát fennforogni.

Ahogy már Atlasz könyvének magyar nyelvű megjelenése alkalmával rámutattam,¹⁸ a Szovjetunióban az 1922—23-as években valóban kettős valuta-rendszer állott fenn, ahol a két valuta közül az egyik csökkent értékű, inflálódott valuta, a másik pedig meghatározott fedezettel rendelkező, szilárd értékű bankjegy volt, amelyet nem az állami kiadások fedezésére bocsátottak ki, hanem korlátozott mennyiségben, az áruforgalom szükségleteinek megfelelően. Miután Magyarországon viszont az adópengő kibocsátás elsősorban az állami kiadások fedezését célozta, ily módon a történelmi analógia nem áll fenn. Ugyanis még ha Atlasz álláspontját — figyelemmel az adópengő fejlődésének második stádiumára — el is fogadjuk és két külön valutának minősítjük a pengőt és az adópengőt, itt akkor sem egy szilárd bankjegy és egy romló papírpénz, hanem legfeljebb csak két egyaránt inflálódó papírpénz kettős valuta-rendszerbeni fennállásáról lehet szó, — ahogy ez már a korábbiakban tisztázódott. Az indexvaluta technikai működésének alapjául szolgáló legfontosabb tényekre viszont Atlasz megállapításai helyesen utalnak és így a kérdés további megoldása felé is utat mutatnak.

Amidőn ugyanis Atlasz a problémát úgy fogalmazza meg, hogy »az adópengő kibocsátás lényegében kísérlet volt kettős valutarendszer kialakítására, amelyben az egyik valuta elértéktelenedik, míg a másik értékálló marad«,¹⁹ helyesen látja azt a követelményt, hogy az alapvaluta elértéktelenedése mellett az indexvalutának változatlan, szilárd értéket kell kifejeznie. Ebből merül fel az a fontos elméleti kérdés, hogy rohanó infláció esetén mikor felel meg az indexvaluta ennek a követelménynek, — vagyis melyek azok a feltételek, amelyek fennforgása nélkül az indexvalutakonstrukció fenntartása is kérdésessé válik.

Az egyik ilyen feltételt — nézetem szerint — a konstrukció technikai tökéletességében, a másikat pedig e konstrukció közgazdasági célokra való felhasználásának körülményeiben kell keresni. Az első feltétel alatt az értendő, hogy amennyiben az adópengő kiszámítása részben technikai okból, részben más megfontolásokból nem megfelelő pontossággal történik, úgy az adópengő már nem tükrözheti híven az alapvaluta elértéktelenedésének ütemét és ennyiben saját értéke sem tekinthető már változatlannak. Erre a feltételre — mint említettem — Nogaro is utalt, bár nem teljes következetességgel.

Ilyen kiszámítási eltérések az adópengő esetében két okból is adódtak. Egyrészt abból, hogy az adópengő kiszámítása csak az előző napi árindex alapján történhetett, ami az infláció rohanó menete mellett egyre fokozódó nagyságú számítási hibát eredményezett. Egy másik eltérés abból állott elő, hogy az adópengő értékét megállapító bizottság 1946. áprilisától kezdve az adópengő-index megállapításakor nem az összes áremelkedéseket vette figyelembe, hanem csupán azok egy részét.²⁰ E két tényező eredményeképpen az adópengő értéke nem maradt változatlan, hanem lassan, de fokozatosan ugyancsak csökkenteni kezdett. Az adópengő inflációja kétségtelenül már ezeknek a tényezőknek a hatására megkezdődött. Sokkal döntőbb volt azonban az adópengő elértékte-

18. Vö. Atlasz id. m.-ről megjelent recenziómmal, *Allam és Igazgatás*, 1953. 9. sz., 490. és köv. l.

19. Atlasz, id. m., 89. l.

20. Mindkét tényre már 1946-ban rámutatott Varga István: *A magyar valutacsoda*, A Magyar Gazdaságkutató Intézet Közleményei, 1946. 1. füzet, 4. és köv. l.

lenedési folyamatában az adópengőkonstrukció közgazdasági célokra való felhasználásából adódó tényező, mely a pénz értékmegőrző funkcióján keresztül hatott.

Az adópengő létrehozásának célja, — az adókievételek és az adóbefizetések valorizálása az adópengőkonstrukció segítségével, — azt kellett hogy eredményezze, hogy bizonyos relatív állandósággal folyjanak be az államháztartás bevételei és ne mutassanak az infláció következtében állandóan csökkenő tendenciát. E konstrukció sikere azonban azon fordult meg, hogy a valorizálás köre minél szűkebb maradjon, mert még ez esetben is — a fentebb említett számítástechnikai tényezők következtében — az adóbevételek lassú elértéktelenedésével kellett számolni.

Amidőn azonban a valorizálási lehetőséget a magángazdaságoknak a Nemzeti Banknál fennálló forgótőkehitelre is kiterjesztették az újjáépítés érdekében, majd megengedték azt is, spekulációellenes okokból, hogy a takarékbetéteket is adópengőben lehessen valorizálni, — ezzel az adópengő inflációja hatalmas impulzust kapott. Világos, hogy amennyiben az adópengőkonstrukció keretében az összes bevételeket és kiadásokat valorizálni lehetett volna, ez közgazdasági értelemben egyenlő lett volna már azzal, hogy semmiféle jövedelmet vagy bevételt nem lehetett volna valorizálni. A valorizáció körének kiterjesztésével azonban pontosan e felé a helyzet felé vett irányt az adópengőkonstrukció fejlődése és nagyjából ugyanazt a helyzetet is eredményezte, mint amely az adópengőkonstrukció bevezetése előtt fennállott.

Ezt a gondolatmenetet a statisztikai indukció messzemenően alátámasztja. A stabilizáció időszakából származó és hivatalos forrásokon alapuló számítások szerint²¹ az államháztartás kiadásait a bevételek 1945. decemberében már csupán 7%-ban fedezték. Az adópengőkonstrukció bevezetése folytán ez az arányszám 1946. januárjában 14,2, februárjában 14,3, márciusában pedig 13,0%-ra emelkedett. A valorizálás kiterjesztése, valamint az említett számítástechnikai tényezők és egyéb kisebb jelentőségű tényezők együttes hatásának eredményeképpen 1946. áprilisában a fedezeti arány már csak 9,8% volt, májusban pedig 7,4%-ra szállott le, vagyis ismét kb. ott tartott már, mint ahol az adópengőkonstrukció életbeléptetése előtti helyzetben.

Az adópengő mint index valuta lehetőségei a részleges valorizáció terén ezzel kimerültek. Miután a stabilizáció fentebb említett közgazdasági és politikai feltételei sem voltak még beállíthatók, — erre legkorábban az új termés beérésével, azaz kb. július végével kerülhetett csak sor, — így 1946. május végétől csak az adópengő klasszikus inflációjából eredő vásárlóerő nyújthatott áthidaló megoldást. Így került sor az adópengőjegyek nagyméretű kibocsátására. Ennek az új inflációnak méreteit, — mely az adópengőkonstrukció fejlődésének második, elméletileg is élesen elhatárolható szakaszát jelenti —, jól mutatja a kibocsátott adópengőjegyek mennyiségének emelkedése. Míg ugyanis ezek névleges értéke 1946. májusában csak 93 trillió papírpengőt tett ki, a következő, június hónapban a kibocsátás már 2,227.820 trillió papírpengőre emelkedett. Az adópengőjegyek klasszikus inflációja segítségével az államháztartási kiadások fedezeti arányszáma június hóban 10,3%-ra volt emelhető ugyan, de az adópengőjegyek inflációjának felgyorsulása folytán júliusban már

21. Vö.: Horváth R.: Pénzügyi helyzet, A mai Magyarország, szerk. Elekes D., Bp. é. n. 296. és köv. l.

csak 6,2⁰₀-os fedezet volt belőle meríthető.²² Ennek a helyzetnek a közgazdasági, pénzügyi és politikai vonalon egyformán kellően alátámasztott augusztus 1.-i stabilizáció vetett véget, mely fiatal demokráciánk egyik legnagyobb sikerét jelentette minden szempontból.

Atlasznak az adópengőkonstrukcióra vonatkozó és fentebb hivatkozott megállapításai — nézetem szerint — elsősorban az adópengő fejlődésének ezt a második szakaszát tartják szem előtt. Ezt az is mutatja, hogy Atlasz professzor az idevágó szövegben kifejezetten »adópengőkibocsátásról« beszél. Ebből is fény derül arra, hogy a részleges valorizáció és az adópengőjegyek kibocsátása egymás mellett és egyidőben nem képezhettek az adópengőkonstrukció lényeges elemeit. Az adópengő 1946. januárjától július végéig történt fennállása a valóságban tehát dialektikus fejlődési folyamatot takar, melyben az indexvalutaforma fokozatosan elvesztette közgazdasági és pénzügyi tartalmát és új tartalmat, a papírpénzformának megfelelő tartalmat nyert. Ezzel volt kapcsolatos az, hogy a papírpénzforma jegyeit is csakhamar fel kellett vennie, a papírpengővel való formai kapcsolata pedig, — bár megmaradt, teljesen háttérbe szorult és nem minősíthető már e második szakasz végén lényegesnek.

IV. A fentiekben taglalt elméleti megnyilatkozások alapján, — melyekhez a magam részéről az adópengő két fejlődési szakasza közötti átmenet megvilágításával, vagyis az indexvaluta inflálódásának feltárásával és különösen a valorizációs kör kiterjesztéséből eredő tényező döntő kihatásának elemzésével igyekeztem hozzájárulni, — befejezésül még egy lényeges kérdést szeretnék felvetni. Az eddigi kérdések végső konklúziójaként felmerül ugyanis a kérdés, hogy a magyar infláció mennyiben magyarázható meg az eddigi inflációelmélet alapján, vagy amennyiben nem ez lenne a helyzet, mennyiben lehetséges és szükséges az inflációelmélet olyan továbbfejlesztése, amely a magyar infláció elméleti magyarázatát is képes nyújtani.

Az inflációelmélet vonatkozásában természetesen abból a marxi—lenini álláspontból kell kiindulnunk, amely a pénz tisztán mennyiségi elméletét elveti, vagyis az inflációt nem a vásárlóerőtöbblet növekedése útján felidézett általános árszínvonalemelkedésnek tekinti. E felfogással szemben ugyanis a mennyiségi pénzelmélet hívei az inflációt az aranypénz viszonylatában is lehetségesnek tartják, amit a pénz áruelemlete természetesen kizár. A marxista—leninista közgazdasági felfogás alapján tehát csakis a beválthatatlan bankjegy vagy a papírpénz viszonylatában beszélhetünk helyesen inflációról.

A szovjet szakirodalomban az inflációnak eddig nagy általánosságban kétféle elméletét dolgozták ki, amelyek közül az elsőnek felvetése Varga Jenő nevéhez fűződik, — közvetlenül az I. világháború utáni években. Varga Jenő álláspontja szerint az infláció mindig a termelésben mutatkozó zavarok eredménye és olyankor áll elő, amikor a termelés elégtelensége folytán a fogyasztás meghaladja a termelést, — vagy ahogy kifejezte magát —, »passzív termelési mérleg« áll elő egy gazdasági rendszeren belül.²³ Ez a magyarázat elsősorban az ún. klasszikus infláció eseteire vonatkozik, amidőn nagy gazdasági és politikai katasztrófák, főleg háborúk következtében az egész gazdasági és pénzügyi rendszer összeomlik.

22. Uo.

23. Kozlov, id. m., 207. és köv. l.

Ezt az elméletet a II. világháború tanulságai alapján Trachtenberg és Kozlov fejlesztette tovább. Trachtenberg rámutatott arra, hogy a háborút szolgáló iparágak kifejlesztése megváltoztatja a termelési struktúrát és azt eredményezi, hogy a lakosság nem tudja teljesen realizálni pénzeszközeit. Az így felhalmozódott vásárlóerőből eredő pénzbőséget a tőkés állam rendszerint ugyancsak a háborús célok érdekében használja fel. A háború finanszírozása tehát már emiatt a tényező miatt is elkerülhetetlenül inflációs jellegű. Ezzel kapcsolatban Kozlov nyomatékosan hangsúlyozta azonban, hogy tökéletes vásárlóerő-lefölözést a tőkés államokban elérni többnyire lehetetlen a kapitalista államban fennálló osztályellentétek folyamányaképpen. Ezért szerinte a vásárlóerő-lefölözéssel párhuzamosan a kapitalista államnak a fedezetlen banjegy kibocsátást is mindig igénybe kell vennie, mert a nem termelő, azaz háborús fogyasztás méreteinek növekedése ezt előbb-utóbb mindig elkerülhetetlenné teszi.²⁴

Az infláció egy másik elméletét a szovjet szakirodalomban legutóbb Kozlov foglalta össze.²⁵ Ez az elmélet a nemzetgazdaságnak egy attól eltérő helyzetén alapul, mint amelyet Varga tartott szem előtt az I. világháború tanulságai alapján. A nemzetgazdaságnak az előbbbitől eltérő állapotán alapuló magyarázat a kapitalizmus általános válságának első szakaszában bontakozhatott csak ki, főleg a nagy 1929—33-as világ gazdasági válság viszonyai alapján. Az infláció ekkor elsősorban nem termelési okokból táplálkozott, miután passzív termelési mérleg ebben az esetben nem mutatkozott, hanem egyenesen bővített újratermelés, sőt túltermelés állott a legtöbb vezető kapitalista államban fenn. Az infláció ilyenkor tehát a forgalom szférájából táplálkozik, bár formailag továbbra is az államháztartás deficitjének kiegyensúlyozása, az állam részéről vállalt járulékos terhek vállalása jelentkezik annak forrásaként. A deficit oka lehet az egyes különféle nagyipari rétegek állami támogatása, a tőkés válság következményeinek elhárítása, az ún. »tőkés társadalmi biztonság«, vagy a »teljes foglalkoztatottság« finanszírozása, vagyis végeredményben olyan okok, amelyek a tőkés termelés válsághullámszáibaiból és az ezzel összefüggő alapvető tőkés gazdasági, pénzügyi és szociális ellentmondásokból fakadnak. Határozott osztálymódszer tehát ez a fajta infláció is, amely ezen az újtípusú infláción keresztül kívánja az ún. »irányított kapitalizmust« létrehozni, abban az illúzióban ringatva magát, hogy ennek az inflációnak méretei »megfelelő« gazdasági és pénzügyi politikával bizonyos határok között tarthatók, visszaszoríthatók. Innen ered ennek az inflációnak a nyugati közgazdaságtanban használatos elnevezése is, a »visszaszorított infláció« kifejezés (repressed inflation).

Mindkét kapitalista inflációnak közös vonása tehát az, hogy a dolgozó osztályokra, de különösen a munkásosztályra vonatkozóan azokkal a súlyos hátrányos gazdasági és társadalmi kihatásokkal jár, amelyek elemzését Lenin olyan mesteri tökéletességgel végezte el.²⁶

Ha megvizsgáljuk az 1945—46-os magyar inflációt, azt kell tapasztalnunk, hogy önmagában egyik elméleti magyarázat sem világítja meg kielégítően annak objektív lefolyását. Kétségtelen ugyanis, hogy a magyar infláció anynyiban döntően klasszikus inflációnak tekintendő, hogy a termelési mérleg a háború következményei, valamint a gazdasági és pénzügyi rendszer összeomlása

24. Uo., 208. és köv. l.

25. Uo.

26. Uo., 75. és köv. l.

folytán tetemes hiányt mutatott fel. Hiányosan folytak be továbbá az államháztartás bevételei is és ezt a deficitet, valamint az árumennyiség és a kereslet közötti aránytalanságot csakis a klasszikus infláció szabályainak megfelelően lehetett az adott körülmények között pénzügyileg áthidalni.

Ahhoz azonban, hogy a gazdasági életnek arról a mélypontjáról, ahova a hitleristák és csatlósaiak országunkat taszították, felemelkedés következhesse be; szükség volt a termelési felszerelések, továbbá a közlekedési eszközök általános újjáépítésének rohamos megindítására is. Enélkül az újjáépítés a tőkés gazdaságkodás spontán viszonyai alapján több évig is elhúzódhatott volna, ami a termelési mérleg hosszabb ideig tartó súlyos passzivitása következtében egyértelmű lett volna az infláció elhúzódásával — mint ahogy ez pl. az I. világháború után nálunk és Németországban is történt. Ezt elkerülendő a Magyar Kommunista Párt szakemberei a Gazdasági Főtanácson keresztül egy rohamos újjáépítést indítottak el, amelynek finanszírozása céljából az állami hiteleknek az újjáépítési szükségleteket is fedező széleskörű kiterjesztésére volt szükség. Az ehhez szükséges járulékos vásárlóerőt, a szovjet nyersanyagHITELEKET leszámítva, viszont túlnyomórészt ugyancsak inflációból, ha mindjárt produktív célú inflációból lehetett csak fedezni. Csak ezáltal tudott többek között nemcsak a gyors felemelkedéshez szükséges termelőeszközzszféra is újból a termelésbe bekapcsolódni, de országunk új külpolitikájának megalapozását szolgáló jóvátételi szállításaink is csak egy ilyen termelési politikán keresztül tudtak megindulni.

Mindez természetesen azt is eredményezte, hogy a tőkések nemcsak a bérjövedelemből élők fokozott kizsákmányolásából és a spekulációból, de a hatalmas állami támogatásokból is járulékos méretű külön profitra tettek szert, és emiatt ezt a helyzetet minél tovább fenntartani, sőt az inflációt tőlük telhetően fokozni igyekeztek. Rákosi Mátyás mutatott rá arra, hogy e célból az államgépezet rendelkezésükre álló részét is felhasználták, abból a meggondolásból kiindulva, hogy a dolgozó nép, mely az infláció terhét viselte, a forradalom ellen fordul és ezáltal a tőkés rendszer Magyarországon megmenthető lesz.²⁷ E törekvésekkel szemben a Magyar Kommunista Párt főkövetelése a kenyér és a jó pénz biztosítása volt, vagyis az infláció lassítása és végső megfékezése, a stabilizáció, — ahogy erre az említett szovjet tudósok munkái is világosan rámutatnak. Ez a politika, ahogy legutóbb Friss István utalt rá, nem érvényesült teljesen amiatt sem, hogy a Kommunista Párt befolyása a közgazdaságra és különösen a bankokra és hiteléletre korlátozott volt, vagyis a stabilizáció objektív alapjainak előkészítése politikai okokból is nehézségekbe ütközött.²⁸

Az infláció tehát mindaddig csak részleges intézkedésekkel volt enyhíthető, míg a hallatlanul küzdelmes 1945—46-os gazdasági év végével, a földreform egyenes következményeképpen az új mezőgazdasági termés, az említett termelési politika következtében pedig az ipari termelés és a közlekedés helyreállítása meg nem hozta a maga gyümölcseit. Az ennek alapján létrejött stabilizáció, mely teljes egészében a Magyar Kommunista Párt és vezetőinek munkája volt, tehát nemcsak gazdasági, de politikai győzelmet is jelentett a reakciós erők felett és a

27. Rákosi M.: Népi demokráciánk útja, Szikra, 1952. 35. és köv. 1.

28. Friss I.: A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta (I. A felszabadulástól a hároméves terv kezdetéig), Közgazdasági Szemle, 1954. 3. sz., 274. 1.

lehetséges legkorábbi időpontban történt megvalósítása is szoros összhangban volt e pártnak a munkásosztály érdekeit szem előtt tartó politikájával.²⁹

A magyar infláció tehát a fentiekből kitűnően nemcsak a klasszikus inflációból, hanem a visszaszorított inflációhoz hasonló helyzetből is táplálkozott, bár ez utóbbi is az elégtelen termelés és nem a túltermelés talaján bontakozott ki az újjáépítés céljainak szolgálatában. A magyar infláció ezért tulajdonképpen objektíve is kettős infláció volt, ami pénzügyileg azon keresztül jutott kifejezésre, hogy a papírpengő inflációjának hihetetlen felgyorsulása folytán az adópengő mint indexvalutakonstrukció beiktatásával, majd e konstrukció bukása után az adópengőnek, mint párhuzamos valutának ugyancsak rohanó inflációjával lehetett csupán a gazdálkodást a jól előkészített stabilizáció időpontjáig, 1946. augusztus 1.-ig elvinni.

Csak a sikeres stabilizáció alapján vált lehetővé az egész nagyipar és a nagybankok államosításának végrehajtása, amelyek 1948-ban meghozták mint gazdasági, mint politikai terep a döntő fordulatot a szocializmus építésének megkezdése és jelenlegi hatalmas eredményeink elérése felé. Azóta az infláció és stabilizáció kérdésére már csak mint ennek a fejlődésnek egy kiinduló pontjára tekintünk vissza, melynek bonyolult elméleti kérdéseit tisztázni ma is a politikai gazdaságtan tudományának egyik legmegtisztelőbb feladata. Az itt kiragadott néhány alapvető kérdés ehhez a munkához kíván szerény indítás lenni.

29. Rákosi, id. m. 36. és köv. l.

РОБЕРТ ХОРВАТ:

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ БЕНГЕРСКОЙ ИНФЛЯЦИИ 1945—1946 гг. В СВЕТЕ ДЕСЯТИЛЕТНОГО НАУЧНОГО РАЗВИТИЯ

В статье во связи с десятилетием освобождения рассматривается венгерская инфляция 1945—1946 гг. как одна из больших всего хозяйственно-политических и хозяйственно-теоретических проблем того времени. В течение прошлым 10 лет имели место попытки разяснить из разных сторон некоторые основные теоретические вопросы этой проблемы, однако вопреки этому часть этих вопросов до сих пор следует считать невыясненным. Автор статьи, исходя из критического разбора имевших место по этому вопросу некоторых важнейших выступлений, пытается выразить в указанных вопросах свою позицию и таким образом способствовать их выяснению.

Одним таким вопросом является действие закона Грешема в процессе венгерской инфляции, во связи с которым Б. Ногаро ограничился констатированием факта, что так называемые наложные пенге как „лучшие“ деньги вытеснили бумажные пенге во время параллельного оборота этих двух валют, однако не анализировал причины этого. Согласно мнению автора, анализ объективного закона оборота бумажных денег на основании марксистской функциональной денежной теории ведет к установлению того, что в процессе инфляции деньги, могущие еще выполнять последнюю оставшуюся функцию, функцию оборота, должны закономерно вытеснить „худшие“ деньги, не могущие уже выполнить этой функции. Значит в случае параллельного оборота двух бумажных денег во время инфляции не лзя применить закон Грешема, действующий при обороте металлических денег.

Второй вопрос — это вопрос об теоретическом разяснении действия конструкции индексных валют в условиях инфляции. Элементы этой конструкции Ногаро правильно раскрыл, однако не объединил их в цельную теорию. По мнению автора чрезмерное распространение и перенапряжение валоризационного круга наложного пенге являлось решающим фактором, влекущим за собой инфляцию наложного пенге и ведущим к тому, что наложное пенге из индексной валюты преобразовалось в параллельные бумажные деньги. Статистические данные, приведенные автором, прекрасно оправдывают это аналитическое решение. К такому подходу и к такой разработке вопросов автор дошел помощью трудов З. В. Атласа и В. Г. Болдирева, рассматривающих в соответствии с достижениями научного социализма венгерскую инфляцию не только как денежно-техническую проблему, а в связи с хозяйственными и общественными отношениями, однако

не признает правильной аналогию Атласа, сравнивающую оборот двух бумажных денег во время венгерской инфляции с стабилизацией денег в 1922—1923 гг. в Советском Союзе. Здесь имел место параллельный оборот вида бумажных денег и вида банкнотов, вследствие чего также и проблема стабилизации решалась иным способом.

Третий вопрос связан с теоретическим объяснением венгерской инфляции. Хотя венгерская инфляция по происхождению являлась классической послевоенной инфляцией, вытекающей из пассивного баланса производства, автор все-таки считает, что она питалась также из добавочных источников. Эти последние создавались потребностями ускоренного восстановления, усугубленными частнокапиталистической спекуляцией. Учитывая этот последний фактор, по мнению автора, венгерская инфляция была не только с точки зрения денежно-технической, а также и объективно двойной инфляцией и главным образом тем объясняются ее невиданные размеры.

PROBLÈMES POSÉS PAR L'INFLATION DE 1945—46 EN HONGRIE, EXAMINÉS DANS LA PERSPECTIVE DE L'ÉVOLUTION SCIENTIFIQUE DES DIX DERNIÈRES ANNÉES

par

M. ROBERT HORVÁTH,

professeur de statistique à l'Université de Szeged.

A l'occasion du dixième anniversaire de la libération de la Hongrie (1945), le Prof. Horváth ravive la mémoire de l'inflation dans ce pays en 1945—46, comme l'un des problèmes les plus graves dans la théorie de l'économie et de la politique économique d'alors. L'auteur exprime d'abord l'opinion que si les questions fondamentales posées par cette inflation ont été examinées sous bien des angles, certains d'entre elles sont encore aujourd'hui sans solution, malgré les louables efforts déployés pour les résoudre. Il confronte dans son travail les vues de quelques théoriciens choisis dans ce domaine, puis il expose ses vues et ses conclusions propres sur quelques sujets déterminés.

Le premier problème traité par lui est de savoir si la loi de Gresham s'est vérifiée sur ce point: dans le second stade de l'évolution de l'inflation, le *pengő-impôt* considéré comme une «bonne» monnaie, a chassé de la circulation le *pengő-papier*. Le Prof. B. Nogaro s'est constaté d'enregistrer ce fait sans chercher à en dégager les causes. Le Prof. Horváth soutient la thèse que l'analyse des lois objectives de la circulation monétaire sous l'égide de la théorie fonctionnelle de Marx mène tout droit à la conclusion que le *pengő-impôt*, même soumis à l'inflation, était encore capable de remplir l'ultime fonction du papier-monnaie, à savoir la fonction de circulation, et devait donc chasser devant soi la «mauvaise» monnaie, c'est-à-dire l'ancien *pengő-papier* complètement dévalué et désormais incapable de remplir cette fonction. La loi de Gresham, d'ailleurs valable pour la circulation de monnaies métalliques, ne peut donc s'appliquer au cas de la circulation parallèle de deux papiers-monnaies l'un et l'autre soumis à l'inflation.

La seconde question traitée est: comment s'établit puis fonctionne une monnaie-indice au cours d'une inflation; là encore, le Prof. B. Nogaro a correctement dégagé les éléments, mais sans aller jusqu'à les grouper en une théorie cohérente. L'auteur est d'avis que l'expansion de la capacité de valorisation du pengő-impôt, puis l'adoption générale et unanime de ce pengő-impôt par le public, ont été des facteurs décisifs, d'abord pour amener une inflation progressive du pengő-impôt, puis le transformer de monnaie-indice en papier-monnaie. Les données statistiques ici fournies vérifient de façon frappante cette conclusion analytique. Pour développer cette constatation, l'auteur se trouve soutenu par des représentants de la science soviétique comme Z. V. Atlasz et B. G. Boldirev, lesquels, conformément aux vues du socialisme, n'ont pas étudié l'inflation en Hongrie uniquement comme problème de technique de la monnaie, mais l'ont remplacé dans l'ensemble de l'économie et du social. Mais l'auteur n'est pas d'accord avec Z. V. Atlasz pour admettre une analogie entre la double-circulation du papier-monnaie au cours de l'inflation en Hongrie et de la stabilisation de 1922 à 1924 en Union soviétique et il se sépare de lui aussi quant aux conclusions. En Union soviétique en effet, il s'agissait de la circulation parallèle d'un papier-monnaie, d'une part, et d'autre part d'une nouvelle monnaie dans forme de billet de banque, et cette différence essentielle entre les deux politiques monétaires a déterminé des formes et un rythme différents de stabilisation.

La troisième partie de l'étude porte sur l'explication théorique de l'inflation en Hongrie. L'auteur estime que, bien qu'elle ait été à ses débuts une inflation classique d'après-guerre, nourrie du bilan passif d'une production insuffisante, il est néanmoins possible de déceler parmi ses causes fondamentales des facteurs additionnels d'une «inflation réprimée», inflation qui s'est gonflée de plusieurs autres sources. Elle a obéi en partie aux exigences de la reconstruction accélérée, dont s'est malheureusement bientôt emparé le secteur privé pour l'exploiter sans vergogne à ses fins égoïstes. L'auteur est d'avis que ce second facteur permet de considérer l'inflation en Hongrie, même du point de vue objectif, comme une inflation double, et c'est ce caractère double qu'en explique l'étendu sans précédent.